

ОКРЕМІ НОТАТКИ ДО ІСТОРІЇ КИЛИМАРСТВА НА СЛОБОЖАНЩИНІ

Радомська А. М., викладач кафедри образотворчого мистецтва

Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди

Анотація. У статті розглянуто окремі особливості композиції орнаментики Слобожанських килимів XVII – XVIII століть.

Ключові слова: українське мистецтво, орнамент, килим, Слобожанщина.

Аннотация. Радомская А. М. Отдельные заметки по истории ковроткачества Слобожанщины. В статье рассмотрены отдельные особенности композиций и орнаментики Слобожанских ковров XVII – XVIII столетий.

Ключевые слова: украинское искусство, орнамент, ковёр, Слобожанщина.

Annotation. Radomska A. M. *Separate notes on history of weaving of the Slobozhan carpets.* The article deals with the some peculiarities of the ornamental applications of Slobozhanes carpets XVIII – XIX centuries.

Key words: Ukrainian art ornament, carpets, Slobozhanshina

Постановка проблеми. Композиція зображення українських слобожанських килимів протягом XVII – XVIII століть знаходилась у залежності від функціонального призначення килима. Від місця розташування килима залежала наявність чи то відсутність сюжетної композиції.

Стаття виконана за планом НДР ХНПУ ім. Г.С.Сковороди.

Виклад основного матеріалу. Мистецтво Слобожанщини самотутнє явище в історії вітчизняної культури. Довгий час на формування стилю Слобожанських мистецьких пам'яток впливала складна історична доля, соціально-економічні умови, своєрідність етнічного складу населення.

Перші колонізатори Слобожанщини, що йшли з двох протилежних боків, одні з Московії, інші з південно-західного регіону України привнесли на наші терени особливу художню культуру, знання ремесел, опрацьовані мистецькі форми в архітектурі, різьбярстві, гончарстві, ткацтві. Чудові орнаменти, що відображали майстри у своїх роботах, несли відбиток естетичного життя народу, багатство рослинного світу, квітучої землі. Особливо яскраво ці риси проявились у слобожанських вишивках, тканинах, килимах.

Мистецтво килиму протягом століть було невід'ємною складовою української оселі і існувало не тільки як ужиткова необхідність для всіх верств населення, а і як прояв смаків і мистецьких уподобань слобожан. Воно існувало як ужиткова необхідність для всіх безвиключно верств населення (В. Титаренко Духовна скарбниця народу) і одночасно як прояв смаків і культурно-мистецьких уподобання слобожан. Пишні, як сама українська природа, килими за різноманітністю форм, рисунку, фарб можна розділити на 5 основних композиційних груп:

1. Центральна складна орнаментальна композиція, яка становить смисловий та кольоровий центр килима.
2. Повторення геометричних фігур – ромбів, квадратів, хрестиків та ін., яке

разом із зміною сполучень кольорів повторюваних фігур створює малюнок композиції килима.

3. Композиції, орнамент яких складається з простого повторення нескладного за побудовою рослинного елемента, частіше квітки.
4. Композиції, які складаються з декількох різних за формою квітчастих комбінацій.
5. Композиції, орнаменти яких складаються з широкої смуги на краях килима у сполученні з якимось з різновидів рослинного орнаменту в центрі твору.

Кожний з видів композиції варіювався в залежності від особистості, прихильностей та уподобань майстрів, і, в значній мірі, від функціонального призначення килима. Ця класифікація характерна для усього українського килимарства в цілому і Слобожанщини взагалі.

Ментальність перших переселенців Слобідських земель була своєрідною, в їхньому характері поєднувалась військова зухвалість із зворушливістю та сентиментальністю. Мабуть тому в мистецьких творах XVII – XVIII століть, зокрема килимах, була наявна геральдична символіка, використовувані в композиціях килимів елементи були явним віддзеркаленням барокових помпезних традицій зображення військових символів, бойових чеснот. На Слобожанщині заслужили широку популярність так звані «Офіцерські килими», про що згадується в описах XII Археологічного з'їзду (1905), що проходив у Харкові. Рослинні барвники дозволяли створити у кожному слобожанському килимі яскраву і одночасно м'яку кольорову гаму. Колорит килимів зазвичай був теплим, кольорова гама включала відтінки зеленого та кольору гірчиці у поєднанні з рожевими і яскраво-блакитними кольорами. Ретельне вивчення літературних та архівних джерел дозволило нам зробити узагальнений аналіз композицій «офіцерських» килимів і виокремити ряд характерних деталей, а саме: центричність побудови твору, відсутність або нівелювання кайми в орнаменті килима, наявність геральдичної символіки, застосування зооморфного та рослинного орнаменту. За відсутністю багатого фактологічного матеріалу, можна навести як приклад килим П. Полуботка XVIII століття з колекції В. Кричевського [1]. Орнамент композиції симетричний, будується по вертикалі, по центру розташований герб П. Полуботка, з боків стилізовані квіти і птахи, форма яких характерна для інших різновидів слобожанських килимів. На ньому присутня геральдична символіка у вигляді своєрідно трактованих гілок лавру, оповитих у нижній частині тонкими стрічками, що сполучаються з чотирма монограмами у кутах килима. Герб у центрі композиції, поєднується з лавровою гірляндою і квітами, але квіти меншого розміру. Цей прийом масштабування окремих елементів орнаменту зустрічається також в інших зразках Слобожанських килимів.

У рамках цієї статті хотілося б наголосити, що на наших теренах існували певні етнічні розбіжності в уподобаннях населення до певної кольорової гами, обрання гладких або рельєфних килимів та функціонального застосування, що впливало певною мірою на вид композиції килима.

Період бароко зі своєю мовою універсальності привніс в мистецтво Слобожанщини не тільки велику кількість орнаментики, але й певну долю символізму та емблематики, про що свого часу писав Д. Чижевський [2, с. 189]. Емблематичність панувала всюди, її можна було знайти на стінах церков, на стелях залів, її застосовували у вжитковому мистецтві, на вікнах, посудинах, у килимарстві.

Моралістичний характер барокового мистецтва, тяжіння до зображень і прикладів, гідних наслідування, сприяли появі в творчому арсеналі українських ремісників, зокрема ткачів повчальних сцен, образів, які асоціювались з чимось наставницьким, або добродійним. Іконографія таких сцен і образів змінювалась лише в залежності від техніки виконання твору. Маються на увазі образ дерева в якості корисної науки (К. Шероцький) та численні птахи, зображення яких натякало на пильність, мудрість або інші якості, що викликали повагу і були бажаними у вихованні дітей або підначальних [3]. Один з таких килимів присутній в експозиції виставки польових робіт співробітників етнологічно-красознавчої секції науково дослідницької кафедри історії української культури ім. акад. Д. Багалія, проведених улітку 1928 року. На килимі зображено журавля на фоні орнаментальної купи трави в оточенні води, що в Українських мистецьких творах зустрічається досить часто. Килим має чітко окреслену прямокутну форму. Зображення журавля розташоване у вигляді горизонтальної композиції по центру килима. Килим має характерну для слобожанських і частково полтавських килимів широку квітчасту кайму з стилізованих квітів, яка за тоном і кольором світліша, ніж тло килима. Завдяки використанню природних барвників автор килима досягає плавних градацій кольорів.

Висновки. Існувала велика різноманітність ткацьких виробів за походженням, ознакою виготовлення і мистецькими якостями, що зумовило використання тканин всіма верствами населення Слобожанщини. Аналіз художньо-образної системи слобожанського килимарства показує, що у період бароко до широкого вжитку долучились так звані офіцерські килими із застосуванням геральдики та емблематики. Геральдичні елементи поєднували у собі традиції гербових зображень західних країн і релігійну символіку сходу. Досягалося це використанням місцевих видів природних барвників.

Примітки:

- 1) В період, що розглядається, в с. Михайлівка існувала так звана панська килимаря Павла Полуботка [Тищенко О. Р. Історія декоративно-прикладного мистецтва України (XVII – XVIII ст.): Навч. посібник. – К.: Либідь, 1992. – С. 174-175.]
- 2) Д. Чижевський Українське літературне бароко. [Вибрані праці з проблем давньої літератури]. – К.: Обереги, 2003 – 459 с.
- 3) Шероцький К. Очерки по истории декоративного искусства Украины. Т. I Художественное убранство дома в прошлом и настоящем. К.: С. В. Кульженко, 1914. – С. 82.

Література:

1. Шероцкий К. Очерки по истории декоративного искусства Украины: В 2 т. / издательский дом С. В. Кульженко. – К., 1914. – Т. I: Художественное убранство дома в прошлом и настоящем. – 141 с.: ил.
2. Щербаківський В. М. Українське мистецтво. – К.: Либідь, 1995. – 288 с.: іл.
3. Селівачов М. Р. Українська народна орнаментика XIX – XX ст.: (Іконографія; номінація, стилістика, типологія): Автореф. дис. ...доктора мистецтвознавства / НАН України, Ін-т Мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – К., 1996. – 44 с.
4. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Українське декоративно-прикладне мистецтво»: Для студентів II і III курсів Спец. 0518, 0524. Вип. 2: Килимарство / Упорядник Я. П. Запаско. – Львів: Держ. ін-т прикладного та декор. Мистецтва, 1991. – 35 с.
5. Когут Г. В. Українські «Панські» килими XVII – XVIII ст. (Історія та стилістика): Автореф. дис. ...канд. мистецтво знав. / Нац. Акад. мистецтв. – Л., 2003. – 19 с.
6. Запаско Я. Українське народне килимарство К.: Мистецтво, 1973. – 111 с., іл.
7. Жук А. К. Українські народні килими. (XVII – поч. XX ст.) [Відп. Ред. нар. Художник СРСР В. І. Касіян]: К.: Наук думка, 1966. – 151 с.: іл.
8. Історія декоративно-прикладного мистецтва України XVII – XVIII ст. /Сост. Тищенко О. Р. – Київ: Либідь, 1992. – С. 174-175.

Надійшла до редакції 27.01.2009